

Foaia

pentru

Minte, Anima si Literatura.

N°. 15.

Mercuri 24. Aprilie

1862.

SAMUELIS KLEIN

HISTORIA DACO-ROMANORUM SIVE VALACHORUM.

Caput VI.

Religio Christiana quomodo perseveravit apud Daco-Romanos seu Valachos.

Verba legis in Synodo Zaboltschensi anno 1092 S. Ladislai Regis tempore ista sunt: Latini qui Hungarorum consuetudini legitime consentire noluerint, scilicet, qui postquam Hungari carnes dimiserunt, ipsi iterum in secunda et tertia feria comederint, si se nostrae consuetudini meliori non consentire dixerint, quocumque volunt, eo vadant. Pecuniam vero, quam hic acquisiverunt, hic relinquunt: nisi resipuerint, et carnes nobiscum dimiserint. S. Ladislai decretorum lib. I cap. 31. *) St Stephanus I. Hungariae Rex Ducis Gyulae ex filia nepos adhuc unum in Trannia dicitur instituisse Eppatum, a quo moderni Latini Ritus seriem ducunt, prior Valachorum propter Ritus, alter Hungarorum dicti sunt. Hunc posteri cum Eppatu Milcoviensi confudisse mihi videntur, et id circo, ut duos in Trannia antiquos Eppatus salvare possint, ad Eppatum Milcoviensem in Moldavia existentem recurrerunt decepti, et loci specie quasi in Trannia alicubi existisset. Praecipit S. Stephanus Rex Hungariae ut in posterum quoque hic mos servetur, ut nempe Graeci Ritus omnibus ejusdem Ritus Eppus detur, qui eos regat; Latinis vero Latinus. Postea utraq Universitas seu Natio Hungarorum et Valachorum in Trannia proprios Eppos habuit. Cum autem Hungari per conjugia Regum, qui Imperatorum et Principum occidentalium filias in matrimonium ducebant, per haec

matrimonia, et commixtionem Latinorum, qui in Hungariam veniebant, instantibus etiam Romanis Pontificibus, in omnibus Romanae Ecclesiae Ritui sese conformare coepissent; (prius enim et illi die Mercurii et die Veneris jejunabant, panes, et candelas ad templum portabant, sacerdotes eorum filios generabant, nam horum omnium mentio, et clara expositio in eorum jure, et legibus habetur, quae expulsionem de Regno Hungariae minantur Latinis, qui se meliori Hungarorum consuetudini nollent conformare, et quadragessimam die Lunae non inchoarent, quae utique ab Ecclesiae Romanae disciplina et Ritu aliena sunt, propria vero Ecclesiae Graecae disciplinae et Ritui, unde consequitur, tunc temporis Hungaros in Ritu Romanae Ecclesiae non fuisse conformes), relicta priori disciplina, ad eam, quam hodie observant, confugerunt.

) Vide Gabrielis de juxta Hornam, alias Svartz Hungari, Francofurti, et Lipsiae editum libellum anno 1740, cui titulus: Initia religionis Christianae inter Hungaros Ecclesiae orientali adserta, eademque a dubiis, et fabulosis narrationibus repurgata. Contra quem multa conglomerat Stephanus Salagius, sed valde parum probat). Valachi propter constantiam suam in veteri disciplina, contemni et vilipendi ab ipsis Hungaris coeperunt, et sensim pro schismaticis habiti, et antiquae fidei ob antiquitatem disciplinae, quam hodie tenent, apud Hungaros audire coeperunt, quos imitatae sunt aliae quoque gentes cum Hungaris commercia habentes. Si quidem talia tum tempora erant, ut ex Ritu, et externo Dei cultu vera fides discernere retur, et quoniam, una pars alteram in ceremoniis differre videbat, judicabat hoc ipso etiam fidem diversam habere. Hinc odia et schismata inter nationes

*) In margine scriptum. Editor.

*) In margine scriptum. Editor.

in provinciis Hungariae annexis coeperunt; adeo ut publica lege Hungari statuerint ne decimam quidem desumendam esse ab hominibus alterius Ritus, imo si Hungarus agrum suum decimae, obnoxium Rasciano erga pretium collocaret quia Rascianus colit agrum, non esse desumendam decimam, ne communicatio fiat cum schismaticis. Haec lex apud Polonos etiam hodieum vigere audio. In partibus Tranniae comitatus Szolnok medioeri, et Kraszna postquam Valachi anno 1776, opera Eppli Fagarasiensis Major unionem Romanae Ecclesiae amplexi essent, decimas jam praestare coguntur, quod Catholici sint facti. Status Tranniae post susceptam a Valachis Tranniae cum Romana Ecclesia unionem, tempore Eppli Fagarasiensis Valachorum L. B. Innocentii Klein de Szád ad Thronum Imperialem et Regalem in scripto dederunt Valachos non esse vere unitos, quia feria quarta jejunant, et panem fermentatum in Liturgia adhibent; quasi vero Ritus vel disciplina fidem constitueret. Haec ideo attuli, ut constaret, quod illis temporibus et utinam non modo invenirentur tales, qui ex externa disciplina, et modo colendi Deum fidem discernebant. Ad haec odia, et schismata multum contulerunt Pontifices quoque Romani, qui ob odium, quod contra Graecos conceperant, eo quod Graeci cervices suas non volebant juxta sua placita ipsis infectere et inclinare, Ritus et ceremonias, quas Graeci tenebant, tanquam schismaticas, abrogandas judicabant, quod ex Innocentii III. Papae epistolis clare constat, is enim Imperatorem Latinum Constantinopolitanum Balduinum per literas urget, ut Graecos ad Ritus Romanae Ecclesiae adducere conetur, et idem Pontifex ad Basilium totius Bulgariae et Valachiae Primatem scribens praecipit ipsi, ut secundum consuetudinem Romanae Ecclesiae Chrisma, et oleum infirmorum, et Cathecumenorum consecret, praeterea in ordinationibus Episcoporum, et Sacerdotum secundum Romanae Ecclesiae Ritus, et secundum Dei praeceptum, quod quidem in nova Lege nullibi exstat, nisi in antiqua inter Judaicas ceremonias, neo-ordinatorum caput, et manus in ipsa ordinatione ungantur. Denique tam ex hac, quam ex aliis hujus Pontificis ad hunc Primatem epistolis, constat totum ipsius intentum fuisse, ut Valachos, seu Daco-Romanos, et Bulgaros ad Latinum Ritus adducat. Clemens vero V. Papa in responsis ad missionarios ad Urosum Rasciae Regem missos ita scribit: quod autem in fermentato pane per sacerdotes non Latinos Regni praedicti rite ordinos in

missarum solemnibus corpus conficiatur Dominicum, quousque aliter per Apostolicam sedem ordinatum fuerit, et quod idem Rex interesse possit missis hujusmodi, toleramus. Haec vero omnia contigerunt quando Pontifices in omnes Reges et Regna, potestatem se habere contendebant et iis qui Latinum non observabant Ritus depositionem minabantur, aliosque Principes contra tales adhortabantur, et concitabant. Hinc odia et schismata magis radicata, quam exstirpata sunt. Hodie quoque, quamvis saeculum doctrina magis illustratum praejudiciisque et vanis observantiis, ne dicam superstitionibus, purgatum sit, multi tamen Latinorum reperiuntur, qui Graecos unitos tantum toleratos asserunt. Graeci a communione Romanae Ecclesiae abstinentes antiqua odia, ex prejudicio contra Latinos amplius fovent, quia plurimum rudes et barbari sunt.

Poterit aliquis cogitare, quomodo Valachi homines Romani Graecum, et non potius Latinum Ritus amplexi sint? Verum quemadmodum prioribus capitibus relatum est, Valachi ab antiquo Christianam amplexi religionem, tenebant Ritus quoque antiquum, qui non erat Graecus, nec Latinus, sed juxta illius temporis disciplinam, postea vero saeculo VI et tardius coeperunt Latini aliqua addere, pariter et Graeci aliqua, et diversitas apparebat. Postquam autem Imperia saeparata sunt, Latini plurima non tantum addiderunt, sed et immutarunt, et hinc ortus est Latinus et Graecus Ritus Valachi quia per Hunnos, et alias nationes Barbaras commercium cum Latinis interruptum fuit, manebant sub Graecorum subinde tam civili, quam spiritali Regimine, tenentes antiquum Ritus cum exiguis adjectionibus Graecorum, quae non violabant, nec immutabant antiquitatem. Haec ratio est, quod Valachi Ritus Graeci, et non Latini sint.

Ex hactenus dictis manifestum est, quo modo lingua quoque Latina vitata, atque corrupta apud Daco-Romanos fuerit, quomodo, et qualiter religio Christiana apud eosdem perseveraverit.

Demetrius Cantemir Moldaviae Daco-Romanorum Princeps refert, ad saeculum XV viguisse adhuc Latinarum literarum in scribendo apud Daco-Romanos seu Valachos usum; ast post concilium Florentinum quidam Bulgarus natione, Archi-Diaconus a Marco Ephesorum Archi-Eppo, in Daciam veniens persuasit Principem, ut abjectis Latinis literis, substituat Illyricas, quo omne commercium cum hominibus Latini

Ritus absunderetur, sicque ob librorum defectum Valachi in schismate permaneant, sciebat enim vaferimus mortalium, quod si abjectis Latinis literis Illyricas amplexi fuerint Valachi, non dabitur facile Latinis occasio Libros talibus literis edere, unde aut exiguum, aut fors nullum literale commercium inter eos intercedet. Propterea idem Princeps lamentatur, quod ab eo tempore incultura omnisque barbaries nostram nationem circumdederit atque occupaverit. Caeterum verisimilius est, quod per introductionem et usum librorum Ecclesiasticorum a Bulgaris, literas quoque ut dictum est, acceperint Illyricas, quibus et Hungaros olim usos fuisse ostendit homo natione Hungarus Svartz, in libello sub nomine Gabrielis de juxta Hornad, cui titulus: Initia Religionis Christianae inter Hungaros Ecclesiae orientali adserta, eademque a dubiis et fabulosis narrationibus repurgata.

(Va urmá.)

ISTORIA ARDEALULUI in 1848—49

de K ő v á r i L á s z l ő .

Si dreptulu istoricu alu romaniloru.

(Urmare din Nr. 11 din 4. Aprile coregele in Nr. 12.)

La asertiunea de sub c) decumva D-sa vrea cu aceea a intari: ca sub Aurelianu imperatulu toti Romanii au esitu din Daci'a, ca Romanii nu s'aru trage dela coloniile romane din Daci'a, reflectezu: I, cumca Aurelianu imperatulu romaniloru ce e dreptu a scosu din Daci'a coloniile romane, si lea asiediatu in Mesi'a in dreptulu Dunarei; inse dela scóterea coloniiloru romane din Daci'a prin Aurelianu imperatulu nu se póte asera: ca toti romanii au esitu din Daci'a traiana, si ca romanii de acumu nu siaru avé originea sa dela coloniile romane, nu nici decatu; a) ca-ci nici unulu dintre scriitorii cei antici, nici Entropiu, nu scriu, ca Aurelianu imperatu ar fi scosu toti romanii din Daci'a; b) ca-ci fora contradicere nu se póte supune, ca sub Aurelianu imperatulu toti romanii ar fi esitu din Daci'a traiana déca vomu considera seriosu plecarea locuitoriloru catra loculu nascerei loru, unde au averile sale, mormenturile dulciloru sei parinti, care nu usieru le parasescu; c) ca-ci nu se póte documenta, ca romanii scosi din Daci'a traiana nu s'aru fi mai intorsu la fratii loru remasi in Daci'a in stenga Dunarei; d) ca-ci nu se póte din istorii demne de credintia arata stingerea elementulu romanu in Daci'a dupa Aurelianu imperatu, din care

stingere s'aru poté incheié ceva rationaveru incontra descensiunei romaniloru dela coloniile romane daciene; e) caci din contra traditiunea nationala romana conservata intre romanii dela Aurelianu imperatulu pana in tempulu de faciã, si mai multe date istorice ne spunu, ca scotiendu Aurelianu imperatulu romanii din Daci'a traiana au mai remasu acolo romani, si ca Romanii se tragu dela coloniile romane, anume Bonfiniu care scrie: ca romanii se tragu dela legiunile si coloniile romane aduse de Traianu si alti imperati in Dacia, („e legionibus enim et coloniis a Traiano acceteris romanorum imperatoribus in Daciam deductis Valachi promanarunt.“ Dee II libr. 4) — Stanislau Sarnitiu, care scrie, ca scotiendu Aurelianu imperatulu coloniile din Daci'a traiana; (et quamvis illas legiones italicas, quas Traianus in Daciam olim introduxerat, Aurelianus postea redoxit, tamen coloni, et alii, qui oeconomiam jam auspiciati erant isthic remansere, de Gothis libr. 4 cap. 9, 5) —

Josifu Benkő, care in Istori'a Transilvaniei tom. I. pag. 477 spune, ca dupa esirea multoru romanii din Daci'a in 274 nu s'au stinsu in Daci'a memori'a romana, ca-ci multi dintre romani au remasu cu Dacii in Daci'a; asemenea scriu si Gibbonu in istoria romaniloru tom. II. pag. 19. Köleseriu si altii; ca-ci si dupa scóterea coloniiloru romane din Daci'a (fara de a se contopi in alte natiuni) precum in drépta, asia si in stenga Dunarei, cum putem vedea din mai multe documente istorice sigure anume: din Sozomenu VII din care seimu, ca romanii la Dunare avea episcopu pe Theotimu pe care Hunii 'lu numiea Ddieulu romaniloru; din jornande episcopulu Ravenei, care despre Gethi serie, ca sclavinii se estendeau dela cetatea Nova Slavino romana pana la riulu Danastru; sclavi a civitate nova et slavino rumenense et loco, qui appellatur Musianus usque Danastrum — — commorantur“); din Procopiu, care scrie ca Gepidii sub Justinianu imperatulu romaniloru pe romanii din Daci'a iau dusu in servitute („Gaepedes, qui olim urbem Sirmium Daciamque omnem obtinuerunt, ut primum Justinianus Augustus Ditioni Gothiae eam regionem eripuit agentes ibi Romanos abduxerunt in servitutum“; de bello Gothico libr. 3 c. 33), din Eunapiu, care scrie ca romanii stapanea rip'a Dunarei; („At Romani, qui ripis praeerant, nil se, nisi imperatoris jussu facturos se responderunt“); din Lenander, care in Istori'a Bisantina tom. I vorbesce despre romanii, cari erau in drépta Dunarei, din Nestoru cronografulu rusescu,

care scrie, ca romanii in secolu a V s'au asediatu la Dunare dupa invingerea slaviloru, cum recunósce si Pray in dissert. la ann. Huniloru, si in comentarii istorici de Fejér edati pag. 108, Schlötzer in istori'a Septemtrionului si Eichorn in istori'a lumei, din fragmentu istoricu scrisu de Arbure campoducele, publicatu si in Fói'a romana dela Brasiovu 1856 Nr. 29, 30, care ne spune, ca o parte de coloniele romane a remasu in Daci'a, candu Aurelianu imperatulu a scosu romanii din Daci'a; din Simeonu Keza, care in cronica Ung. cap. VI § I scrie, ca pe tempulu Huniloru in Panoni'a (Ungaria) erau si romani, din care o parte s'a dusu preste Marea Adriatica in Apolia la loculu nascerei lor; si din anonimulu notariu alu regelui Bela, care scrie: ca in Panoni'a si in Ardealu au fostu si romani inante de venirea unguriloru.

La asertiunea de sub c) mai adauga: cumca Aurelianu imper. coloniele romane din Daci'a Traiana lia scosu pentruca Iliriculu si Mesi'a erau devastate si pentruca desperase Aurelianu imperatulu despre tienerea Daciei (Provinciam Daciam, quam Traianus ultra Dunubium fecerat, intermisit, vastato omni Ilirico et Moesia, desperans eam posse retineri"), cum scrie Eutropiu in libr. IX, si nu lia scosu din cauza: „ne barbaris traderentur“, care D. K. L. o aduce din Eutropiu, care la loculu acesta nu vorbesce de feliu despre scóterea coloniiloru romane in genere, neci despre Aurelianu imper., ci despre scóterea legiuniloru romane numai, despre Adrianu imper. pe care, voindu elu a scóte legiunile din Daci'a l'au infricatu amicii, se nu lase atati cetatieni romani varvariloru scotiendu legiunile din Daci'a traiana.

VIII. La pag. 112 dice: ca Simeonu Barnutiú acusanduse afara de altele de cochetare cu muscalii, fú departatu din postulu de profesoru.

Si acésta asertiune, cá si cele mai multe e falsa, pentruca incatu sciu eu din propri'a mea esperientia, care amu fungatu cá profesoru in Blasiu sub decurgerea procesulu profesoriloru redicatu asupr'a episcopulu Joann Lemény, in catu potemu sci din extractulu protocolaru, din deliberatulu consistoriulu din Blasiu datu in 22. Octobre 1845 si din deliberatulu forulu primatialu dela Strigonu din 1846 26—27 Martiu datu in caus'a redicata in contra episcopulu Lemény, Simeonu Barnutiú, care a fostu celu mai mare inim cu alu despotismulu politicu si eclesiasticu si rusescu amenintatoriu cu slavismu natiunalitatei nostre, nu s'a acusatú de cochetare cu muscalii.

XIV. La pag. 109 aserédia: a) ca romanii au vrutu se face Daco-Romania; b) si ca romanii in dilele lui Martiu 1848 nu si ar' fi tienutu in secretu vóia lor de a se desparti de catra Austri'a.

La asertiunea de sub b) preterindu eu argumentele acele momentóse, cu care barbati natiunei nóstre in Gazet'a romana au frantu calumni'a aceloru neamici ai libertatii nationale romane, carii cu Daco-Romani'a, fantom'a visuriloru loru celoru politice sparia pe cei infirmi la angeri, irita spiritele asupra romaniloru, negrescu caracterulu celu nemaculatu alu romaniloru, nutrescu cerbicea egoismulu spre a nu concede romanulu libertate natiunale, si asia punu stavile in calea infratirei unguriloru si romaniloru spre daun'a lor) din parte mea marturisescu, ca, dupace din dispretulu, cu care romanii au respinsu Daco-Romani'a lui Roth in 1848, dupace din juramentu, ce lau juratu romanii amiciloru seii din portarea cea subordinata legala a rom. din 1848—49, si din petitiunea natiunei rom. din 1848, se scie de siguru, ca rom. au vrutu numai dreptu asemenea cu alte natiunalitati si nu suprematia, si dupace Daco-Rom. Dluí K. L. nu se póte proba cu argum. faplice, (cum se póte proba suprematisatiunea nat. magiare si planulu de a face o Ungaria mare pana la Marea Négray) asertiune nu póte avea alta basa, decatu séu numai suspitiunea, séu numai nisce vorbe góle, care póte lia auditu D. K. L. dela neamicii libertatii nationale romane, carii in ból'a loru hipocondria politica 'si nalucescu o Daco-Romania, care in istoria nu potu se produca neci o convingere, déca nu sunt fapte, argumentele sigure.

La asertiunea de sub b) cu tóta convingerea dicu, ca e calumniá incaltiatá imbracata, basata pe vorbe góle inferatóre, pentruca despre romani, carii in anulu 1848 si 1849, cá si parintii loru nimicu au avutu mai pretiuitu, decatu credinti'a catra cas'a Austriei, carii sincer'a loru fidelitate prin fapte credintióse o au documentatu catra inaltulu tronu (cum a recunoscutu chiaru si Maiestatea Sa imper. Franciscu Josifu, esprimendusí mai de multe ori multiemirea cu portarea rom. din 1848/49), si cari neci cu sabi'a nu s'au potutu aduce la necredintiá catra inaltulu tronu nu se póte asera astfelu de calumniá, care despre rom. nu se póte documenta cu argumente faplice, cá despre Dobricinisti. — (Va urmá).

UNU NECROLOGU.

In dilele aceste primii una scrisóre dela unu amicu alu meu calatoriu, cu datulu: Sabiniu 3. Iuliu 1861 — in care-mi serie, intre altele, urmatori'a scire pentru mene destulu de trista, de si nu eramu neci intr'o legatura consangina cu casinuatoriulu ei. Acea scire suna:

„Bietulu Petrarca mori in drumu catra Romosu, de vre-o trei septemani; sermanulu plecase la zeru, si nimenea nu-si luà ostenéla de ai descrie macaru necrologulu “

Se vedemu cine a fostu acelu bietu, Petrarca, cá se potemu apoi judeca: déca a meritatu elu séu nu, din partea amiciloru, a conscolariiloru sei, dintre cari multi se adunau, candu-va, in giurul bancii lui spre ai ascultá esplicarea dintrunu studiu séu altulu, ori din partea altui carturariu ce va fi fostu la inmormentare-a, séu macaru din partea preotului inmormentatoriu, cá se anuncie, catu de pre scurtu, celoru cunoscuti prin vre-unulu din cele trei jurnale din patria, cumca acel'a despre care eli vreau a sci sau a audi ceva, nu se afla mai multu intre cei vii in catu a trebuitu unu condeiu departatu se suplínésca acestu defectu, ce bene se adeveri si aci pro-verbiulu latinu.

Donec eris felix, multos numerabis amicos.

Tempora si fuerint nubila, solus eris.

Tenerulu **Zenobiu Petrarca** a fostu filiulu unui economu din Oard'a de susu, in tienutulu Albei-Julie. Tat'a lui cadiú sacrificiu tristeloru templari din 1848 impuscatu fiindu de unguri. Zenobie abia numerá pe atunci 8 séu 9 ani, si unu altu frate alu seu **Joan**, care remase economu in locul tatasau, n'avea mai multu de 16 ani. Dupa restaurarea pazei mama-sa vedua dede pre celu mai micu, pote ca din porunca, la scól'a din satu, unde acest'a numai decatu incepú asi desvoltá talentulu seu si a dá probe de o cariera mai inalta. Dascalulu seu — astadi mi se pare parocu in Romosu — oserbandu acést'a, a svatuitu pre mama-sa cá, pre lenga tóta seraci'a ei, se-lu dé mai departe la scóla. Betran'a imbucurata de acestu prestigiu ascultá, si dupa-ce seversu prunculu primele de elemente aci in satu, elu duse la Blasiu, unde in doi ani terminá clasile primari séu normali, cu progresu de frunte. Trecundu in gimnasiu ajunsu a fi celu de Antaniu intre conscolarii sei (cei ce acumu atatu de tare l'au uitatu). Inse fiendca de tatasau nu remase alta avere, de catu dóra

2 vaci si vreo 2—3 oi, bietulu scolariu amblá flá-mendu si descultiu. dar din pusetiunea sa nu scadea. Ajutatu de unu profesoriu séu altulu, dupa angustrulu loru venitu, in urma — lu luà la sene profesoriulu **S. Michali**, si — lu provediú mai cu tote cele necesarie, pana candu terminá aici (in Blasiu) gimnasiulu inferioru. Totu odata — i midiuloce unu stipendiu de alu statului de 60 fl. c. m., nu dupa favorea sa, ci dupa meritulu lui (alu studentelui). Cu acestu micu ajutoriu l' indereptá la gimnasiulu superioru din Alba-Julia, cu scopu de a invetiá practice cele alalte doue limbe ale patriei, mai vertosu cea germana care erá pe atunci singura oficiale in Transilvani'a, si cu a carei cunoscentia teoritica fundamentale plecase din Blasiu.

Cu ocasiunea impartirii premie-loru, la capetulu anului scolasticu, in Alba-Julia, avendu tenerulu destinta aplecare spre studiulu limbeloru clasice (si alu istoriei univ., capetá unu premiu speciale pentru pre-eminenti'a lui in limb'a elena, din liberalitatea profesoriului de aceeași limba, a prusianului **Bitter**. Dar' ce se vedi! In anulu urmatoriulu ducunduse **Bitter** din Belgradu, urmatoriulu lui la acel'asi studiu, impreuna cu altii, elu luara la gona, parte pentru — cá tenerulu cá stipendistu, nu volió precum — lu acusau eli, séu nu putea precumu se escusá elu, se invetie limb'a ungura, de care avea o mare aversiune in catu neci silitu nu putea ceti si pronunció cum se cade; parte pentru cá elu avú nevinovatulu curagiu ase aratá prea romanu intrunu institutu neromanu, frecventatu inse cea mai mare parte de romani, si din care unu altu teneru (**Penciu**) pentru cá se entusiasamá si beú unu toastu in sanatatea Domnitorulu Principatelorunite, fú eliminatu. De aci — si pierdú puçintelulu ajutoriu celu avea, ad. stipendiulu; ear' patronulu seu de mai inainte deveni in cercustári cá acele, in catu nu lu mai potú ajutá altm. in departare de sene, de catu potu cu svatulu. — Lipsitu de midiuloce, descuragiatu. amaritu pana la sufletu, fú necesiatu a trai cu instructiuni prin orasiu, si de acolo a alergá de dou ori pre dí susu incetate la scola. De unde, cá la toti omenii cu talente superióre, lovitur'a indreptata asupra spiritului, avú mare influintia si asupra trupului seu. Catra aceste, se adause si preauare incordatiune intru invetiarea limbeloru moderne apusene, faciá cu scurttimea tempului indiferente, ce lasa unui scolariu sistem'a dela 1849. Tote aceste'a struncinara sanatatea si-i pregatira calea

spre mormentu, prin fatalulu morbu de oftica, ce dela unu tempu incoce secera atatea victime din tenerime. — Scarbitu de intemparile din Alba-Julia, se reintorse earasi la Blasiu, in cl. VII, cu acelu folosu, cà-si castigase deplina cunoscintia si exercitiu practiculu in limb'a germana, dar' cu defectu semtitu in limb'a latina fačia cu unii din fostii lui conscolari de mai 'nainte. Aici se parea mai antaiu a se restaurá. Ci ajongundu in VIII, unde avea de a se pregati pentru esamenulu de maturitate, astringunduse cu studiulu din emulatiune, morbulu ereditu ise ingreuná; avú totusi atat'a potere in catu depuse esamenulu: din litere (din limbi si istoria) c u l a u d a, ear' din sciintie (naturali-matematica) ne avendu dela natura mare propensiune spre ele, cu succesu numai bunu. — Mantuindu esamenulu de maturitate, mai multi i svatuira ca, pentru restaurarea sanatatii, se intrerumpa cursulu scolasticu, celu puçinu pentru unu anu. Elu inse mai intramatu preste vacatiune, zelosu in carier'a apucata, nevoindu asi pierde stipendiulu, care dupa reintorcere-i dela Alba la Blasiu eara lu capetase, se duse cu inceputulu anului scol. pe cursu la academi'a de drepturi in Sibiu, unde elim'a cea aspra, ierna si de altm. greu fiendu, studiulu cetirea poetiloru italiani, quartirulu si victulu neacomodatu starei sanatatii sale, precum si alte incomoditati l'asternura la patu, — patulu mortiei, din care nu se mai redicà; ci se stinse in florea vietiei sale de 21 ani in drumu, dupa acumu scrie amiculu meu mergundu catra munte la cura de zeru, inse prea tardiu! — neavendu macaru acea manganiare cà se fia petrecutu la mormentu de consocii sei academici. — Ce dorere sfasiatoria pentru mam'a vedua, care se uitá la fiu s'o cà la unu sore de primavera, asteptandui radiele veratice incalditoriel! Ce dorere pentru frates'o, care se trudi si-i cara din tota seraci'a lui, ce potú si avú pre la scola, cautandu la elu cà la unu luceferu luminatoriu in diversele fase ale vietiei loru! Ce damnu pentru natiune, care pierdú intrensulu unu filiu forte credentiosu, si unu barbatu, candu-va, forte folositoriu! Dorere si compatimire din partea subscrisului si a familiei sale, fiendca pentru puçinile bene faceri ce primise dela densi, se aratá neincetatu multiamitoriu si recunoscutoriu, cà nimene altulu.

Ce se tiene de caracteristic'a tenerului repausatu: elu avea unu caracteriu firmu, erá departe cugetatoriu, avea concepte chiare, desteritate in elocu-

entia, petrundere in lucru, memoria fidela, acést'a inse, din caus'a indelungatului morbu incepú in urma alu insielá; avea mai incolo propensiune, spre advocatura séu profesura; unu zelu fierbinte nationale; preste aceste, unu caracteriu solidu, romanu transilvanu in catu nu se pote incuibá la densulu neci lingusirea, neci fanfaron'a, ci numai o laudabile modestia.

Deci doiosu amintite tinere! sufletulu teu celu bravu pauseze in senulu lui Avramu cu dereptii, precum si tu erai dereptu si nefaciariu. Fia-ti tieren'a usiora, si suvenirea dulce inaintea a loru tei si a altor'a, cari te au iubitu in viatia si te gelescu dupá morte, impreuna cu subscrisulu.

S. M.—i.

Corserbarea autonomiei interne a Transilvaniei si pre timpulu anesarei sale la Ungari'a 1002—1526.

I.

Spre a deslegá acést'a problema, e neaperatu de lipsa, cà dupa manducerea istoriei, se cunóscemu viéti'a de statu a patriei nóstre, pe timpulu, catu a fostu ea anesata la Ungari'a (100—1526). Cunoscundu viéti'a de statu a Transilvaniei, dupa cum s'a practisatu aceea, pre timpulu domnirii regiloru unguresci vomu poté aflá, ca pana incatu si in ee mesura si-a pastratu autonomi'a si independinti'a sa interna.

Sciutu e de in istoria, cum ca patri'a nostra Transilvani'a, dela invasiunea lui Tuhutum in 904, pana pre timpulu lui Stefanu celui de antaiu rege ungurescu a fostu autonoma si independente nu numai in gubernarea si afacerile sale interne, ci si in relationele sale esterne, facia cu alte staturi. Ea a avutu in frontea sa ducii sei proprii, capii sei natiunali independinti. Cunoscutu e si aceea, ca romanii, strabunii nostri dupa caderea domnului loru Geliu, de bunavolia au intinsu mana fratiesca Unguriloru, cu aceea espresa conditione si legatura, cà se se bucure de drepturi politice natiunali egali cu magiarii lui Tuhutum adeca „aquo jure.“

P. Maioru in istori'a sa pentru inceputulu Romaniloru cap. V. §. 8 pag 121, 122, 123 arata, cà ostasii lui Tuhutum nici n'au remasu in Tnia, ci s'au reintorsu in Panoni'a, deunde au venit; ear' magiarii parte mare au intratu mai tardiu in Tnia, dupace a invinsu Stefanu pre Giula celu tineru in 1002.

Aceea condițiune și legătura s'a sancționat și prin juramentu reciproc la Esküló, și că atare s'a observat și de o parte și de alta, în totu timpul dela 904 până la a. 1002, adică până pre tempulu anesarei Tniei la Ungari'a.

Pre cându Stefanu 'și puse pre capu corón'a de antaiulu rege alu Ungariei în a. 1002, în patri'a noastră, domniea cu titulu de „duce“, Giu'l'a celu tineru (mosiulu lui Stefanu după mama s'a Sarolta). Giu'l'a petrecundu la Constantinopolea, capital'a imperiului grecescu, se iniția în credința orientală și în 984 se și botezà după ritulu orientală din preună cu tóta famili'a sa și cu mai mulți boiari ai țierei. Ba încă reîntorcunduse dela Constantinopolea, aduse cu sine și pre unu calugaru cu numele Hieroteu carele sa lătesca religiunea crescina orientală, mai alesu între magiari; ca-ce romanii parte mare mai pastrara semintia salutară a creștinatatei încă de pre timpul lui Constantin celu mare. Calugarulu Hieroteu se fece după aceea și episcopu în Tni'a*). Misiunea lui avú efectu îmbucurătoriu, și Tni'a fú cea de antaiu, carea redica flămura creștinismului, precându vecin'a Ungaria orbecă încă în întunereculu paganismului și alu ruginei asiatică.

Inse apucându Stefanu în fruntea Ungariei, prevediú, ca statulu lui, spre a avéa unu viitoriu durabile are neîncungiată lipsa de reforme radicali; ca subitii lui cauta se se aclimatiseze, se se desvolte și cultiveze după spiritulu și geniulu timpului, se se desbrace de rugin'a asiatică, se se desbrace de paganismu și se între pe stadiulu culturai europene de pre atunci. Spre acestu scopu adunco pîntrundiețoriulu Stefanu se și puse în relațiuni cu diversi principii europeni catolici și mai alesu cu Pontificele romanu, și începú a lucra că cu orice pretiu și sacrificie pre Unguri se-i aduca la primirea creștinismului. Se întielege usioru, ca regele Stefanu în a s'a misiune grea dede de piedeci fôrte mari din partea Unguriloru pagani. Cu tóte aceste, elu nu despera despre împlinirea misiunii luate asuprasi, ci înainta cu resoluțiune și constantia de feru pe cariera începută: începú a 'și crea partidă solidă între fruntasi țierei, adusa misiunari straini în țiera, și îndiestra cu drepturi și prerogative, pre celi, cari primeau religiunea creștină după ritulu apuseanu; asemenea liberă pre

sclavi dăca se faceau creștini catolici; ear din contra i-lasă și mai încolo în jugulu sclaviei.

În asta întreprindere momentósa după cum di-seiu, Stefanu fú spriginitu și din partea principiloru creștini catolici, dar' mai alesu fú spriginitu din partea Ponticelului romanu Silvestru II., carele pentru nedumeritulu seu zelu în respectulu introducerei credinții catolice 'lu decora cu corón'a și cu titulu de rege apostolicu alu Ungariei în a. 1000, — și de pre acestu timp se datéza remnulu Ungariei.

Dupăce cu modulu acest'a, între împregiurari grele și delicate Stefanu castiga triumfu religiunii creștine catolice în Ungari'a, îngrijiatu de viitorulu, înălțarea, prosperarea, și consolidarea statului seu se apuca alu reformá radicalmente s'eu asia dicundu alu regenerá după ideile timpului de atunci, după modelulu altoru staturi europene mai aventate în cultura, cu unu cuventu a 'lu străforma în privința religiunaria, politica și sociale și asia a pune unu fundamentu durabile pentru viitorulu coróniei unguresei.

Pre cându Ungari'a avú de a trece prin atari faze și scambii radicali, pre atunci patri'a noastră se bucura în pace și linisce de guvernarea sa autonóma și independentă subtu capulu seu Giu'lá celu tineru, și religiunea creștină de ritulu orientală se consolida și înaintă cu pași frumoși.

Inse Stefanu din punctulu de vedere alu politiceii sale nu potu cauta cu ochi buni, ca în vecinătatea remnului seu organizatu atunci pre bas'a staturiloru apusene și unitu în credința cu apusul se mai existe și altu statu independente organizatu pre alte basi eterogene și unitu în credința cu resaritul, cum erá patri'a noastră — cu atatu mai virtosu, cu eatu ca Tnia, prin unirea în credința cu Constantinopolea gravită mai tare spre resaritu decatu spre apusu. Deci subsisterea Tniei că statu autonomu și independente de Ungaria, 'și se parú lui Stefanu ceva periculosu pentru viitorulu și consolidarea monarchiei sale, mai alesu din punctulu divergenței confesionalii. Asia elu pretinsa dela mosiu seu Giu'l'a celu tineru, că sa priméscă și elu religiunea catolică apuséna și reformele introduse de dînsulu. Inse Giu'l'a nu dede ascultare acestei pretinsiuni a lui Stefanu, considerând'o de periculósa pentru independința țierei sale. Ba din contra 'lu admoni sa încete cu atari pretinsiuni de reforme violinții. Stefanu nu asculta acest'a admonițiune, ci tramisa misiunari în Tnia, cari sa predice și se lătesca religiunea catolică apuséna și fara

*) Timon Imago antq. Hung. Libr. III, C. V. s. a.

involirea suveranului țierei domnului Giula. Aceasta cutediare alui Stefanu vatemala adunca pe domnulu țierei, carele erá fôrte devotatu credintiei resaritene si subditi, lui mai alesu Romanii anca se vatemala. Deci aci urmá, cá Transilvanii intimpinara cu pietre pe misionarii lui Stefanu. Aceasta incercare avú apoi consecuintie triste. Giul'a alipinduse cu cea mai firma convictiune de principiale sale dupa ce vediu, ca Stefanu nu inceata a'lu infesta si supera se determina a lua arme pentru apararea religiei, autonomiei si independintiei țierei sale.

Deci in a. 1002 intra cu osti in Ungari'a. Invasiunea lui Giul'a, adusese dintru inceputu in mare perplesitate pe regele Stefanu, cu atatu mai virtosu, cu catu ca acela dispunea preste tesauri mari si tiér'a lui din punctu strategicu prin positiunea sa sierbea de unu antemuru aperatoriu. Lucrulu veni la decidera armelor. Stefanu reusi invingatoriu, ear' Giul'a dinpreuna cu soci'a si doi fili ai sei (Bua si Bukne) deveni prinsu si straportanduse in Ungaria fura aruncati in prinsoria pana la mórte*).

Intru aceste impregiurari dara si din motivele mai susu aratate, deveni Tnia anesata la Ungaria, inse fora de a se contopi, seau dupa expresiunea mai moderna fora de a se uni neconditionatu cu Ungaria. Prin aceasta anesare s'a scambatu numai relatiunea ei de statu in cele din afara, si respectivu la corón'a Ungariei; ear in cele din lau intru si'a pastratu autonomia si independintia sa si de aici incolo. Cá-ci ea si dupa anesare in totu timpulu si a avutu diet'a sa provinciale cu representatiune si legislatiune propria; si a avutu capii sei numiti duci si Voivodi, dependinti mai numai prin simpl'a denumire dela regii unguresci, si'a pastratu in urma si dreptulu de a dispune insési despre sangele si averea sa. Ci despre tóte aceste vomu vorbi in speciale. (Va urmá).

CUP'A LUI STEFANU.

Intr'o manastire din trecutu remasa,
In domneasca sala se intinde-o masa.
Misailu presida estu banchetu voiosu
Si in timpulu mesei dice durerosu;

*) Anonymus Belae regis Notarius CXXVII.

„Stefanu dupa mórte lasa mostenire
„Arculu seu si cupa P'asta manastire.
„Cu Cantimirescii Lesii au venitú
„Si pradandu locasiulu; arculu au rapitu.

„Inse nu rapira cup'a minunata! .
„Ea traiesce anca, de mirare! . . iata!“
Elu arata cup'a . . . toti s'au minunatu.
Ea erá sapata dintr'unu matostatu.

Servii varsa-ntr'insa dulce tamaioasa.
Fie cine-nchina pentru o frumósa.
Candu la celu din urma rindulu a venitú,
Misailu ia cupá si astfelu a vorbitu :

„Unde este timpulu celu de vitejie?
„Timpulu de mari fapte! vai! n'o sa mai vie?
„A caditu Moldova, ca-ci ori ce Romani
„Se rosiescu la gîndulu a mai fi stapini.

„Ei imbraca mant'a de intieptiune;
„Dar cá sa-si ascunda trist'a slabiciune.
„Dar intieptiunea fara-a cutediá,
„E cá cutediarea, fara-a cugeta.

„Candu vedemu sfíosa patri'a romana:
„Ne-aducemu aminte vorb'a cea batrana:
„Celu ce-i mai aprópe de mormentulu seu
„La ideea mortii tremura mai reu!“

„Stefanu nu mai este . . . insa o sa vie . . .
„Alti Stefani cu viétia si cu barbatie
„Dac'a timpulu d'asta-di ne apasa greu,
„Viitorulu este alu lui Dumnedieu!

„Inse pan' sa vie lantiulu sa ne rupa,
„Nu vá mai bea nimeni din aceasta cupa;
„Candu unu sufletu mare se va arata,
„Hárburile copei le va aduná.“

Dice-aranca cup'a si o sparge-n trei . . .
Nimeni n'a strinsu anca hárburile ei.

D- Bolintineanu.